

Правительство

Москва

Министр Гусев

371.14

f-24

2802-10

ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆ

ՅԱԿՈԲ ԳՈՒՐԳԷՆԻ

ՅՈՐԵԼԵԱՐԸ

Կ. ԳՈՒՐԸ

1913

92

Գ-904

370

2209-30

370-19

7-24

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ

ՅՈՐԵԼԵԱՐԻՆ 40 ԱՄԵԱՅ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

ԻՐ ՈՒՍՈՒՑԻՉ ՀԱՅ ԼԵՋՈՒԻ

ԻՐ ՀԻՄՆԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ «ՀԱՅԿ. ԿՐԹԱՐԱՆ»Ի

ԻՐ ԳՐԱԳԷՏ-ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԳԻՐ

ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻՉ

29 JUN 2013

38634-vel.

47.325

08.00.00

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

Օ. ԱՐԶՈՒՄԱՆ

№ 185

ՅՈՒՆԵՍԿՈ ԶԱՆԶՆԱԺՈՂՈՎ

Յ. ԳՈՒՐԳԻՆԻ

ԿԱԶՄՈՒՄ 1913 ՄԱՅԻՍ 24ԻՆ

ՆԱԽԱԶՆԵՐՆՈՒԹԵԱՄԲ ԷՍԱԵԱՆ ՍԱՆՈՒՅ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Գ Ի Ւ Մ Ն

Տօք. Վահրամ Յ. Թորգոմեան	Ասեւապէս
Յակոբ Նիկողոսեան	Դեր-Ասեւապէս
Տկն. Հայկանոյշ-Մառ. Թօռիկեան	Ասեւապօյիր
Աբիկ Մուպանեանեան	Դեր-Ասեւապօյիր
Սարգիս Բընանեան	Դանճապէս

Ա Ն Գ Ա Մ Ն Ե Ր

(Այբուբենի կարգով)

ՏԻԿԻՆՆԵՐ

Աղանի Նիկողոսեան
Աշխէն Հիւրմիւզ
Արշակունի Թեոդիկ
Զարունի Գալեմբարեան
Էօթէնի Մանուկեան
Մակի Տօք. Զարմանեան

ՕՐԽՐԳՆԵՐ

Զարունի Փեթիմալեան
Իսկունի Նորիկեան
Պայծառ Տայեան
Տիրունի Ազարեան

21862-60

Պարոններ

Անտոն Թարազ
Ապրո Շասան
Արամ Հալանեան
Առաքել Պիպերեան
Գեորգ Մեծասուրեան
Գրիգոր Վարդանեան
Եղիշե Բաշունի
Երուանդ Եռսուֆեան
Ժիրայր Մարկոսեան
Լեւոն Գարակեօղեան
Լեւոն Տնեստեան
Հայկ Պերպեհեան
Հրան Ասատուր
Յակոբ Յակոբօս
Յակոբ Պապեան
Յակոբ ձօլօլեան (Յ. ձ. Սիրունի)
Պետրոս-Ջեֆի Կարապետեան
Սիրունակ Արապեան
Վահան Թօշիկեան
Տօք. Տիրան Գաբամանի
Տիրան Կիւմիւշեկերեան

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆ ՀԱՅՈՅ

Կ. Պոլիս, 18 Յունիս 1913

ՌԵՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

ԱԶԳ. ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

Համար 143

Ազնուաւուի

Տօք. Վահրամ Էֆենտի Թորգոմեան

Ատենապետ Յ. Գուրգենի Յոբէլեանական Յանձնաժողովի

ի Կ. Պոլիս

Ամսոյս 5 թուականաւ Ձեր ուղղած գրութեանը հա-
ղորդելով որ Յ. Գուրգեն Էֆ.ի կրթական ու գրական ֆա-
նասնաւեայ գործունեութիւնը տեղի ունայստաւ Յանձ-
նաժողով մը կազմուած է, կ'իսկողիք չզբաւաւ անոր՝ հարկ
էղած բարոյական աջակցութիւնը, արդիւնաւոր ընծայելու
համար այս յոբէլեանը :

Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Ուսումն. Խորհուրդը՝ որու
նկատարանն յանձնէր էլիմ Ձեր գիրը, մեծապէս գնահա-
նէց Պատ. Յանձնաժողովի այդ գործը, գիտակ շինելով
մտեան այն արդիւնաւոր ծառայութեան զոր մասնուցած է
մեծանուն Յոբէլեանը իբր ուսուցիչ, իբր գրագէտ եւ իբր
ազգային գործիչ. հետեւաբար յանուն Ուսումն. Խորհուրդ
ջերմապէս կ'շնորհաւորենք Պատ. Յանձնաժողովի իր այս

գեղեցիկ ձեռնարկին հաւար ու կ'օրհնենք զինքն ու իր
ջանքերը, մաղթելով իրեն շիակասար յաջողութիւն, որ ար-
շար ու արժանաւոր փարձասրուքիւնը պիտի ըլլայ բազ-
մարդիւն ուսուցչին ու հանձարեղ գրագէտին երկարամեայ
յոգնաջան փաստակոյց :

Մնաւք սոյոքարար

Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿ. ԱՐՇԱՐՈՒՆԻ

ՔԱՆԻ ՍԸ ՏՈՂ ԻՐԵՒԻ ՆԱԽԱԲԱՆ

Յ. Գուրգենի յոբելեանը, իր բարեկամներուն եւ
սաներուն կողմէ օժանդակութեան եւ յարգանքի ցոյց մը
չէ: Յոբելեարը մօտ 50 տարիներու երկար շրջանի մը մեջ,
ազգին իմացական զարգացման, մշակութային յառաջ-
դիմութեան ու ներքին կեանքին հետ շատ մօտէն առնչու-
թիւն ունեցած եւ այդ շարժման մասնակցած է:

Դեռ 17 ամեայ պատանի կը գտնենք զինքը, Օրբաֆէյի
Բարեսիրաց ընկերութեան բաւոյնին բեմին վրայ, Նար-
պէյի, Պեհլիպաշեանի, Գուրեանի ազգային բասերգու-
թեանց մասնակից կարեւոր դերերու մեջ, ու այդ թուա-
կանէն (1870) ի վեր Գուրգեն ծանօթ անուն մըն է ար-
դէն իբրեւ վարիչ իր վարժարանին, իբրեւ ուսուցիչ, իբ-
րեւ առաջնակարգ գրաբարագէտ եւ իբրեւ երեսփոխան,
անդամ Ուսումն. խորհրդոյ եւն. եւն.:

Իր այս երկարամեայ աշխատութիւնը իրաւունք
կուտայ մեզի, այժմ, երբ այլեւս վերահաս սկա-
րութեան պատճառաւ փակուած կը համարուի անոր գոր-
ծունեութեան շրջանը, ու քաջութեամբ իր ճան մեջ անցեալին
յիշատակները միայն ունի իրեն սփոփանք, ակնկալելու,
որ նոր սերունդը ոչ միայն բերէ իր յարգանքի բաժինը,

այլեւ գիտնայ անոր կեանքը, օրինակելու համար այն աննկուն աշխատութիւնը, որով մեծանուն Յոբէլեարը կըրցեր է առանց օժանդակութեան վարժարան հաստատել ու վարել 15 երկար տարիներ, անոր տնայան աշխատութիւնը՝ որով յաջողեր է իւրացնել ոսկեղէն դարու լեզուական գանձերը, անոր անշահասէր եւ հաստատմիս ուղղութիւնը, զոր ցոյց տուեր է ուր որ ազգային շահ մը եւ հանրային օգուտ մը կայ:

Այս նկատումներով կը ներկայացնենք իւր կենսագրութիւնը հակիրճ տղերու մէջ հանրային գնահատութեան ենթակելով զայն:

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Յ. Գուրգէն ծնած է 1850 Յուլիս 13ին Պէշիկթաշ: Իր հայրն էր Անտոն աղա Պիպէրճեան. իսկ մայրը սերած էր Թիրեաքի ամիրայի զերդաստանէն, որ այնքան մեծ համբաւ ունեցած է ազգին մէջ:

Անտոն Աղա առեւտրական անձ էր, ու ժամանակ մը Պէշիկթաշ բնակելէ յետոյ, փոխադրուեցաւ Վլանկա, իր առեւտրական գործոց դիւրութեան համար: Սակայն քիչ ժամանակ վերջ հրգեհնը այրեց ոչնչացուց Պիպէրճեանի տունը եւ կարասիները, ու այդ թուականէն վերջն է որ Անտոն աղա փոխադրուեցաւ ու հաստատուեցաւ Օրթաքէօյ:

Յ. Գուրգէն շատ փոքր էր այդ թուականին եւ նախակրթութիւն ստանալու համար դրուեցաւ Օրթաքէօյի Թարգմանչաց վարժարանը որ թէեւ չունէր երկրորդական վարժարանի ընթացք, սակայն հոն պաշտօնավարող ձեռնհաս ուսուցիչներու շնորհիւ, ընկերական կարեւոր դիրքերու վրայ գտնուող անձեր, իրենց նախակրթութիւնը ստացան այդ վարժարանին մէջ: Վերջապէս այդ վարժարանը ժամանակին Պօլսոյ լաւագոյն նախակրթարաններէն էր:

Յ. Գուրգէն իր մանկութենէն մեծ ուշիմութիւն ցոյց տուած էր այն ամէն ճիւղերուն մէջ որոնք խնամով կ'աւանդուէին եւ որովհետեւ հայերէնը 40-45 տարի առաջ մեր վարժարաններու մէջ բաւական խնամով կ'աւանդուէր, հետեւաբար Գուրգէն ամէնէն աւելի կ'աշխատէր այդ ճիւղին մէջ: Իր հայերէնի առաջին ուսուցիչները եղան Աւետիս պատուելի Պէրպէրեան եւ Տ. Սահակ Ա. քնյ. որոնք զբաւարը կ'աւանդէին հին մէ-

Թոռով բայց խնամով, իրենց աշակից ունենալով Կա-
րապետ աղա Ջիզմէճեան, որ մինչև իր մահը ուսուցիչ
է դաստիարակ մնաց Թարգմանչաց վարժարանին մէջ ։
Սակայն Գորգէն չէր բաւականանար միմիայն իր ստա-
ցած դասերով, ու պարապոյ ժամերուն մէջ ուսումնա-
սիրութեան նիւթ ըրած էր իրեն հայերէնը ։

Հազիւ 14—15 տարեկան հայրը հանեց զինքը վարժարանէն, ու ջանաց հրապարակի ու գործի մարդը ընել զայն, բայց Դուրգէնի մէջ, տարբեր մղում և յարում կար. կեանքի պայմաններն ու պահանջումները կը հրաւիրէին զինքը գործի ասպարէզը, իսկ ինք իր մէջ կ'զգար գրական կոչում. գործի ասպարէզը բան մը չէր խօսեր իր սրտին ու մտքին ու աւելի հաճոյք կըզգար գրականութենէ, ընթերցումէ և այն շրջանակներէն որոնք կրնային գոհացում տալ իր իմացական պահանջներուն։ Այդ հակումն էր պատճառ որ իր հօրը ձայնին անսալով քանի մը տարի մնայէ յետոյ առեւտրական գործերու մէջ, երբ 1877ին հիմնուեցաւ Բարեսիրաց ընկերութիւնը Օրթաքէօյի մէջ, խումբ մը ուսումնասէր երիտասարդներէ, Դուրգէն կարեւոր մասնակցութիւն մը ունեցաւ այդ գործին կազմակերպութեան և յաջողութեան մէջ, ոչ միայն աշխատելով գործին յաջողութեան, այլ և անձնութիւններու բնի ելլելով ազգային կարեւոր թատերախաղերու ներկայացման մէջ։

3. Գուրգէնի հանրային գործունէութիւնը կսկսի այդ թուականէն։ Չենք ուզեր խօսիր այստեղ Բարեւսիրաց Ընկերութեան մասին, հայ թատրոնի պատմութեան թողլով այն մանրամասնութիւնները, որոնք ի վեր պիտի հանեն, այդ կարեւոր ձեռնարկին մէջ իր փայլուն և ոգեւորող դերը։

Սակայն Բարեսիրաց Ընկերութեան գործը՝ տար-

տւած անձնուէր աշխատութիւն մըն էր . ապրելու հրա-
մայական պահանջը կար անդին , որուն գոհացում տա-
լու հարկին մէջ կը գտնուէր Յ . Գուրգէն , որ վերջա-
պէս իր հակումներուն և յարմարութիւններուն իբր
համապատասխան ասպարէզ ընտրեց լրագրութիւնը :

1871ին կը հիմնուէր Գործասէր ընկերութիւնը որ սկսաւ հրատարակել «Փող Արեւելեան» թերթը։ Այս թերթին մէջ առաջին անգամ իրարու հանդիպեցան Պէրպէրեան և Գուրգէն որոնք յետոյ կրթական ասպարէզին մէջ այնքան կարեւոր դերք գրաւեցին։ Պէրպէրեան՝ Փողի մէջ կը գրէր քաղաքական բաժինը, իսկ Սուրէնեան ազգային բաժինը իրեն օժանդակ ունենալով Յ. Գուրգէնը, որ իբրեւ խիզախ և յանդուգն գրող մը երեւան եկաւ, մանաւանդ իրիմեանը տապալելու պայքարին մէջ, ինչպստ իրիմեանի գրած «Կ'ուզեն տապալել զիրիմեան» խորագրով յօդուածներով, որոնք այնքան ուշադրութիւն գրաւեցին այն ատեն։

Գուրգէն մէկ տարիէ քիչ մը աւելի մնաց խմբագրական ասպարէզի մէջ, և երբ թերթը դադրեցաւ ու ընկերութիւնը լուծուեցաւ, Պէրպէրեան, Գուրգէն և Սուրէնեան, իրենց մէջ կ'զգային հանրութեան ծառայելու կոչում, ու կը խորհէին հիմնել մասնաւոր վարժարաններ, դժուար ու բազմապահանջ գործ մը արդար և որ կարելի պիտի ըլլար իրականացնել տարիներ յետոյ, աւելի նպաստաւոր պայմաններու մէջ. բայց այդ թուականին կորովի ձեռնբերէցութեան գործ էր այդ ու փանոսեան որ իր Մանգրուկով այնքան ժողովրդականութիւն չհասած էր, ունեցաւ յանդգնութիւնը հաստատելու իր փանոսեան և Ագապեան մանչերու և աղջիկանց վարժարանները:

Գուրգէն՝ իր գրական աշուենն էր. Մանգուսի մէջ

յօդուածները այդ ստորագրութեամբ երեւցած են և Փանոսեան քիչ յետոյ իր գրական անունը փոխած է իսկական անունն և 1872ին Յ. Գուրգէն կոչուեցաւ հայերէն լեզուի ուսուցչութեան Փանոսեան վարժարանի մէջ:

Վարժարանը այդ թուականին փոխադրուած էր Իւսկիւտար, և մեր երկրորդական բարձրագոյն հաստատութիւնն էր. հոն ֆրանսերէնը կը դասախօսէր Ս. Գարահան էֆ. որ Լիսէի ընթացքը աւարտած, կը պարապէր մասնաւոր դասախօսութիւններով, և Փանոսեան վարժարան յաճախած պաշուն, կը դասախօսէր նաև նախկին եպարքոս Սահտ փաշայի:

Գուրգէն որ ուսուցիչ էր այդ հաստատութեան մէջ տեսուչ եղաւ 2 տարի յետոյ, փոխանորդելով Փանոսեանի որ լրագրական և հանրային գործունէութեան ամէնէն տենդոտ շրջանին մէջ, վարժարանին վրայ հազիւ վերին հսկողութիւն մը միայն կրնար գործադրել, ու իր բացակայութեան ներքին գործերը կը վարէր Յ. Գուրգէն, որուն համար կ'ըսէր այցելուներուն թէ, «այնքան դեռատի տեսուչ մը ունինք, զոր չեմ համարձակիր ներկայացնելու»: Գուրգէն հազիւ 22 տարեկան էր այդ թուականին:

Փանոսեան Ագապեան վարժարանները փայլուն սկզբնաւորութենէ մը յետոյ, նսեմ վախճան մը ունեցան: Փանոսեանի աշխատելու եղանակն էր այս. գործ մը կորովով և փայլով սկսիլ և շատ լքուած վիճակի մէջ վերջացնել: Իր վարժարաններն ալ անմասն չմնացին այս կանոնէն, ու 1876ին երբ այլ ևս Փանոսեան իր վարժարանները ցրուելու կը պատրաստուէր, Գուրգէն ինչպէս նաև Պէրպէրեան իրենց պահանջքին փոխարէն վարժարանին մաս մը գոյքերը առին և ասոնք

եղան առաջին սերմերը Հայկական Կրթարանի և Պէրպէրեան վարժարանի, որոնք շարունակեցին Փանոսեանի պակաս թողած գործը: Փանոսեան ուրեմն ունեցած էր անուղղակի օգտակարութիւն մը անձնական ձեռներէցութեամբ երկրորդական վարժարաններ հիմնելու համար ազգին մէջ. քաջաբերութիւն ներշնչելով Գուրգէնի և Պէրպէրեանի, իրագործելու տարիներէ ի վեր իրենց սնուցած բազմանքները:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱՐԱՆ

1876 Յուլիսին Հայկական Կրթարանը հիմնուեցաւ Օրթոփէօյ ձորին մէջ Հայ-Հռոմէականաց Ս. Գ. Լուսաւորիչ վարժարանի կից շէնքին մէջ: Բանի մը ամիս վերջը (Հոկտեմբերին) Պէրպէրեան հաստատեց իր վարժարանը Գատըգիւղի մէջ, ուրկէ փոխադրուեցաւ յետոյ Իւսկիւտար:

Յ. Գուրգէն 26 տարեկան էր այդ թուականին ու երիտասարդական կորովով ու աշխուժով կը հետեւէր իր գործին: Վարժարանը ունէր բոլոր ճիւղերու համար ձեռնհաս ուսուցիչներ, ու մասաւոր կրթութեան հետ կարեւորութիւն սկսաւ տրուիլ նաև մարմնական կրթութեան, մարմնամարզի, որ մեր նախնական վարժարաններու մէջ աննշան տեղ մը կը գրաւէր ցայն վայր: Աշակերտներու թիւը կ'աւելնար օրէ օր, այնպէս որ երկու տարուան շրջանէ մը վերջ այլ ևս չէնք շատ նեղ կու գար վարժարանի համար, ու Հայկական Կրթարանը փոխադրուեցաւ ի Թաշ Նէրաիվէն աւելի ընդարձակ տուն մը: Սակայն օրէ օր կը շատնային մանաւանդ գիշերօթիկ աշակերտները ու ննջարանի համար սենեակները անբաւական էին: Հազիւ մէկ տարի վերջաւ մնալ Հայկական Կրթարանը այդ շէնքին մէջ

ու վերստին փոխադրուեցաւ ձորին մէջ Պապանանե-
քու ընդարձակ տունը, ուր հազիւ փոխադրուած և
գործի սկսած, այրեցաւ ամբողջովին Օրթաքէօյի մեծ
հրդեհին, 1879 յուլիս 21ին:

Աղէտը այնքան մեծ էր, որ հրդեհին հետեւեալ օրը
այլևս վարժարանին վերաբացման համար ամէն յոյս
կորսուած էր: Օրթաքէօյի ամէնէն բարեկեցիկ թաղերը
մոխրակոյտերու վերածուած էին և Հայկական կրթա-
րանը, ոչ միայն զրկուած էր իր անհրաժեշտ կարասի-
ներէն, որոնք հարկ չկայ ըսել թէ ապահովագրուած ալ
չէին, այլ և ցերեկեայ աշակերտներէ շատերու տուներն
ալ այրած էին:

Յ. Գուրգէն որ եռանդով փարած էր իր գործին
հրդեհին հետեւեալ օրն իսկ, հաստատապէս մտադրեց
վերաբանալ իր վարժարանը: Մտերմական շրջանակի
մէջ նպաստահաւաքութեան ձեռնարկուած և 18 ոսկի
հաւաքուած էր, վարժարանին ամէնէն անհրաժեշտ
պէտքերը զնելու համար: Գուրգէն այս գումարը նուի-
րեց Աղգին ու Թարափնանէլեան Յովհաննէս աղայի
փոխատուութեամբ հաստատեց իր վարժարանը Ճանիկ
ամիրայի տան մէջ, ուր մնաց Հայկական կրթարանը
մինչև իր փակման թուականը:

Մոխիրներու մէջէն փրկնիկի նման երեւան եկած
այս կրթական հաստատութիւնը՝ հետզհետէ կը լեցուէր
աշակերտներով, այնպէս որ երկու տարի յետոյ գիշե-
քօթիկ աշակերտներու թիւը հասած էր 110ի, իսկ
ցերեկեայներու թիւը 50-60ի: Գուրգէնի այրած վար-
ժարանը վերաբանելու պարագաները, իր մէջ ցոյց տը-
ւած էին ոչ միայն գործելու եռանդ, այլև անընկճելի
յարուս մը իր գործին:

Հայկական կրթարանը 1880ին, վերջնականապէս

հաստատուած Ճանիկ ամիրայի ընդարձակ շէնքին մէջ,
ուսուցչական կարող խումբով մը կը սկսէր իր փայլուն
շրջանը: Վարժարանը լիաթոշակ աշակերտներով լեց-
ուած և տնօրէնը քաջալերուած իր գտած նիւթական
ու բարոյական աջակցութիւններէն՝ նուիրուած էր իր
գործին: Տարի մը առաջ արդէն ամուսնացած, ունէր
աղջիկ զաւակ մը, որ ամուսնացած է հիմայ և մէկ եր-
կու տարի յետոյ ծնած իր մանչ զաւակն ալ՝ Հայկ
Գուրգէն պետական ուսանող է այժմ ի Փարիզ Ponts
et Chausséesի դպրոցին մէջ:

Տարի մը յետոյ (1881) Հայկական կրթարանը կու-
տար իր 7 անդամնիկ շրջանաւարտները, որոնց մէկը
միայն մեռած՝ միւս 6ը, կարեւոր դիրք ունին հիմայ:

Ամէն առաւօտ արշալոյսին, երբ տակաւին աշա-
կերտները իրենց ննջարանէն դուրս չէին ելած, Գուր-
գէն վարժարանի պարտէզին մէջ գտնուող իր բնակա-
րանէն դուրս կուգար շրջան մը ընելու աշակերտաց
նախաձաշի սրահը, խոհանոցը և դասարանները, աչքէ
անցնելու ամէն կողմ, տեսնելու համար թէ մաքրու-
թեան ո՞րքան հոգ կը տարուի, թէ պաշտօնեայք ո՞ր-
քան ուշադիր են իրենց գործին և թէ կարգն ու կանոնը
ինչ չափով կը յարգուի վարժարանին մէջ: Գուրգէն
մէկ ակնարկով կը տեսնէր այդ ամէնը ու հնչուն և
տպաւորիչ ձայնով մէկուն հրահանգ մը ուրիշին պատ-
ուէր մը կուտար և երրորդ մը, կը սաստէր:

Ընկերական շրջանակի մէջ այնքան սրամիտ ու
կատակաբան վարպետը, խիստ էր իր աշակերտներուն և
պաշտօնէից հանդէպ: Աշակերտաց մէջ ծագած խոշոր
վէճ մը կարելի էր մէկ վայրկեանի մէջ հանդարտեցնել,
երեք բառով «միւսիւ Գուրգէնը կուգայ»: Այս բացա-
տրութիւնը մոգական ազդեցութիւն մը ունէր ամբողջ

աշակերտութեան վրայ: Գուրգէն իր պատկառազգութեամբ քննելով չպակասեցող սրճան ատեն գոյութիւն ունեցաւ իր վարժարանը: Իսկ իր դասերուն ոչ իսկ շշուկ մը կարելի էր լսել, այլ միայն ուսուցչին ձայնը, որ նախդիրներու, ստորոգելիներու զանազանութեամբ ու մակրայներու և շաղկապներու ճշգրտմով՝ լարուած կը պահէր ուսանողին միտքը:

Գուրգէն բարձրագոյն կարգերու հայերէնները կ'աւանդէր. զրաբարէ աշխարհաբառ թարգմանութիւն, աշխարհաբար շարադրութիւն, և հայ մատենագրութեան պատմութիւն իր ճիւղերն էին: Թոռնեանի հատընտիրէն սկսելով, Մերոպէն, ու Արիստոտելը կարգադրած են առհասարակ իր բոլոր աշակերտները, ճաշակելով զրաբառի գեղեցկութիւնը, առանց թափառելու անոր բոլոր խրթնարանութեանց մէջ:

Գուրգէն ամէն դարու զրաբառէն ճաշակ կուտար իր աշակերտներուն, բայց ինք անքակտելի յարում մը ունէր ոսկեդարու զրաբառին, Եզնիկի, Եղիշէի զրաբառին որուն խորքը կ'իջնէր՝ անոնց բովանդակ գեղեցկութիւնները ի վեր հանելու համար: Իր այն աշակերտները որոնց մտքին ու սրտին մեծ բան մը չէին խօսեր թարգմանիչ հայերը ու շատ բան չէին հասկնար անոնց գործերէն, կը հասկնային գոնէ որ իրենց դէմ կար մեծ վարպետ մը և քաջամուտ քերական մը, որ զրաբառը իր ամբողջութեան մէջ վերլուծած և իւրացուցած էր: Դժբաղդութիւնը այն է սակայն որ հայկական կրթարանը իր 15 տարուան գոյութեան միջոցին, այնքան գործունեայ և կարող երիտասարդներ պատրաստել չէր, չկրցաւ հասցնել գոնէ զրաբառի ուսուցիչ մը՝ որ յաջորդը ըլլար օր մը իր վարպետին:

Յ. Գուրգէն իր շուրջը բոլորած ժամանակին ա-

մենէն կարող ուսուցիչները, Տիւպուա, Նշան Սիմօնեան, Արիկեան, Սէթեան, Կրճիկեան, Մուրաթեան, Տէմիրճիպաշեան, Ապտուլահ, Գարթալըեան, Հ. Բարսեղեան, Պիպերճեան, Յակոբ Աշոտ եպիսկ. ևն. կը շարունակէր իր գործը: Հայերէն, Թուրքերէն, Ֆրանսերէն և Անգլիերէն պարտաւորիչ էին, իսկ ոչ-պարտաւորիչ կերպով կ'աւանդուէին Յունարէնը Զօլաքիտէսի միջոցաւ, ինչպէս նաև Իտալերէն: Հոգ կը տարուէր նաև աշակերտաց մարմնական կրթութեան և գեղարուեստի ճիւղերուն. վերջապէս 30 տարի առաջ այս վարժարանը ունէր այն ամէն կատարելութիւնները որոնք կը պակսին այսօր մեր երկրորդական վարժարաններուն:

Հայկական կրթարանը շահագիտական գործ մը չէր, ինչպէս եղան յետոյ կարգ մը կրթական հաստատութիւններ. իր անօրէնը շատ պարզ կեանքով մը կ'ապրէր վարժարանին մէջ և կ'աշխատէր գիշեր ու ցորեկ, բայց թէ ինչ կը շահէր, գաղտնիք մըն էր այս ո՛չ միայն ուսանողներու և ուսուցիչներու, այլ նոյն իսկ իր հիմնադրին համար: Գուրգէն իր մէկ ձեռքով առաւ իր հիմնադրին համար: Գուրգէն իր մէկ ձեռքով կը ծախսէր, և բաց ի լիաթոշակ աշակերտներէ, ունէր նաև ձրիավարմներ, որոնք ազգովին յանձնարարուած կամ անօրէնին ծանօթութեամբ արժանաւոր դատուած էին:

Հայկական կրթարանը իր գոյութեան և շարունակութեան միջոցին ունեցաւ 75 ընթացաւարտներ, որոնք այսօր հրապարակի վրայ կարեւոր դիրքեր կը զբաւեն: Տրուած կրթութիւնը այնքան գործնական էր, որ Տէմիրճիպաշեան իր փիլիսոփայական և իմաստասիրական ամէնէն վառ շրջանին մէջ Նիրվանաներու, Սքինօզաներու, Սքէնսըրներու ճոխ փնտրումը չկրցաւ հետեւողներ պատրաստել իրենց դասին ու իմաստասիրա-

կան աշխարհին մէջ, ու Հայկական կրթարանի ուսանողները — մէկ կամ երկու բացառութեամբ — եղան վաճառական, բժիշկ, փաստաբան, պետական և գիտական պաշտօնեայ ևն։ Ու Հայկական կրթարանի 75 ընթացաւարտները, վարժարանէն կիսաւարտ մեկնած աշակերտներով, այսօր աղգին մէջ ընկերական և ընտանեկան կանոնաւոր գիրք ստեղծած են իրենց, պատուաբեր արդիւնքն ըլլալով յորեկարին։

Հայկական կրթարանի վկայականաց բաշխման հանգէսները և մրցանակաբաշխութիւնները որոնք կը կատարուէին Օրթաքէօյի եկեղեցին, ուշագրաւ էին ամէն կերպով. այս հանգէսներուն կը նախագահէր ընդհանրապէս հոգեւոյս Ներսէս Վարժապետեան և իրմէ յետոյ Յարութիւն Վեհապետեան, և ներկայ կը գտնուէին իմացական և ընկերական անուն ունեցող կարեւոր դէմքեր։ Այս հանգէսներուն մէջ էր որ Տէմիրճիպաշեան իր համբաւաւոր «Աւելին ծառը» խօսեցաւ և Վարժապետեան, Նարպէյ, Սրիմեան, Սրուանձտեանց, Փափազեան, ամէնքն ալ շատոնց հեռացած մեղմէ, իրենց նշանաւոր խօսքերը արտասանեցին, հայ կրթութեան և դատարարակութեան խնդրոյն շուրջ։

Վարժարանը շարունակեց իր ընթացքը կանոնաւորութեամբ մինչև 1891, երբ Կեդրոնական վարժարանը բացուեցաւ և Օրթաքէօյի ու շրջակայներէ ցերեկօթիկներու մեծ թիւ մը գիմնէ հոն, ոմանք նիւթական դիւրութիւններէ և ուրիշներ նորութիւնէն հրապուրուած։ Մէկ կողմէ ցերեկօթիկներու պակսիլը, միւս կողմէ քաղաքական պատճառներով դաւաճներէ գիշերօթիկներու նուազիլը, վարժարանը մասնակցին նիւթական աշխարհի տաքնապի մը, որուն կուրծք տալ դժուար էր մանաւանդ Յ. Գուրգէնի համար, որ իր

վարժարանը միմիայն գաղափարի գործ և աղգին ծառայութեան միջոց ըրած էր։ Իր ժամանակակիցները, ինչպէս Փանոսեան ու Պէրպէրեան, այս կերպով կը գործէին և եթէ Պէրպէրեան տնտեսական տաքնապի շրջաններուն և ամէնէն անձուկ օրերու մէջ չունենար աջակից մը յանձին իր սաներէն Պետրոս Կարապետեանի, Պէրպէրեան վարժարանէն ալ իբրեւ յիշատակ անուն մը մնար գուցէ այսօր։

Գուրգէն զրկուած էր այս կարգի աջակցութիւններէ. իր աշակերտներէն մէկ քանին մինչև վարժարանին փակման օրը ամէն ջանք և զոհողութիւն ըրած էին արգէն արգիւելու համար վարժարանին փակումը, քայց գործը կարեւոր դրամագլուխի մը կը կարօտէր ու պարտքը կ'աւելնար հետզհետէ. այս վիճակին առջև հիմնադիրը, որ երբեմն այնքան եռանդով փարած էր իր գործին, հիմայ ոչ իսկ կ'ուզէր մանկ վարժարանէն ներս ու Հայկական կրթարանը հետզհետէ նսեմանալով փակեց իր դուռները 1891ին։

ԻՐ ՈՒՍՈՒՑՁԱԿԱՆ ԿՆՍԵՐՑ

Այս թուականէն վերջ, Գուրգէն վերադառնալով 15 տարիներէ ի վեր ընդհատած հայերէնի դասախօսութեան՝ իր սեպչական վարժարանէն դուրս։ Առաջին անգամ դասախօսելու սկսաւ Գաւրքէօյի Սրամեան վարժարանին մէջ (1892) ապա Սամաթիոյ Սահակեան և Նունեան-Վարդուհեան վարժարանը, Գումգաբուի Գպրոցաւէր Տիկնանց վարժարանը — որ տակաւին Օրթաքէօյ գտնուած միջոցին վայելած էր Գուրգէնի անձնուիրաբար դասախօսութիւնը —։ Գուրգէն գոհ էր իր ուսուցչութեանէն և իր յաճախած վարժարանները գոհ էին իր հմտութենէն ինչպէս և ուսուցման մէթոտէն։ 1894ին

Սանասարեան խնամակալութիւնը առաջարկեց իրեն ստանձնելու Կարնոյ վարժարանին հայերէնի դասերը և նոյն տարին Գուրգէն մեկնեցաւ Պօլսէն: Տրապիզոն հասած պահուն հայկական շարժումը սկսած և Պահրի բաշա սպաննուած էր. ջարդի երկիւղն ու չռուկները սկսած էին շրջան ընել. Գուրգէն այդ օրերուն մէջ կը մեկնէր դէպի Կարին և հազիւ Բաբերդ հասած, խուեցաւ արդէն որ տեղի ունեցած է Տրապիզոնի ջարդը, իսկ Կարին երթալէ յետոյ լուր աւանուեցաւ Բաբերդի ջարդի մասին: Կարգը եկած էր Կարնոյ, ուր հասած էր արդէն հայաբնակ նահանգներու ընդհանուր քննիչ Շաքիր բաշա, ու կը պատրաստուէր օրուան մէջ թողնուի բարեկարգելու նաև Բարձր Հայոց այս նշանաւոր քաղաքը:

Կարնոյ ջարդը չուշացաւ այդ թուականին բարեբաղդաբար առանց մեծ համեմատութիւններու. վարժարանին ուսուցչութիւնը ցրուած՝ հաստատութեան մէջ մնացած էին դէպքին հետեւեալ օրը Արուսեան և Գուրգէն, որոնք նոյն օրը կ'ընդունէին այցելութիւնը կառավարական ներկայացուցչի մը՝ որ եկած էր խուզարկելու վարժարանը: Այս մանրամասն քննութեանէն հասկցուեցաւ որ հակառակ տարածայնութեան՝ վարժարանին մէջ ոչ արգիլեալ նիւթ կար և ոչ գէնք, ու նոյն օրուան վարժարանին շուրջը պահակներ դրուեցան ու վերցուեցան Ս. Նշանի բարձունքը դրուած թընդանօթները որոնք պիտի գործածուէին ի հարկին, երբ հաստատուէր թէ վարժարանը յեղափոխական շարժումներու կեդրոն եղած է:

Գուրգէն մնաց Սանասարեան վարժարանի մէջ մինչև 1896 և իր դասախօսութիւնները օգտակար եղան մեծապէս: Ի դարձին Պոլիս 1897ի սկիզբը իր մտե-

րիմը Մ. Գարագաշեան հիւանդանալով, Կեդրոնական վարժարանի մէջ իր հայերէնի դասերը յանձնուեցան Յ. Գուրգէնի: Միեւնոյն ատեն սկսաւ դասախօսել նաև Խերայի Էսսեան վարժարանը, պաշտօն դոր վարեց Յ տարի սննդհատ, պատրաստելով սերունդ մը որ յետոյ մանաւանդ ուսուցչական ասպարէզի մէջ այնքան կարեւոր ծառայութիւն մատուց թէ Պոլսոյ և թէ գաւառներու մէջ: Այս երկու պաշտօնները պահեց Գուրգէն մինչև 1908. թուական մը, երբ երկիրն ուսազգը ազատութիւնը կ'ողջունէին և ամէն կողմէ ցընծութեան աղաղակներ կը բարձրանային. Գուրգէն որ տարիներով երազեց բունակալութեան վախճանին վրայ, հիմայ քամուած էր այլևս անկողնոյ մէջ, արգիլուած գործելէ և աշխատելէ՝ պահելով միայն իր պայծառ իմացականութիւնը իբրև խլեակ մը այս ցաւալի նաւաբեկութենէն:

Այս վիճակին մէջ կը գտնուի ինք նաև այսօր, մերթառողջ և մերթ հիւանդ, ընդունելով իր վաղեմի բարեկամներն ու աշակերտները, որոնք իր միակ մխիթարութիւնն են այս պահուս:

ՊՐ ԳՐԱԿԱՆ ԿՆՍԱՆՔԸ

Գուրգէնի նման Հայերէնի հոյակապ վարպետ մը իր հեղինակութեան և համբաւին համապատասխան գործ մը չթողուր դժբաղդաբար, որովհետև իր երիտասարդութեան ամէնէն առողջ տարիները անցուց մասնաւոր վարժարանի մը բազմահոգ վարչութեամբ, ու անկէ վերջ կեանքի պայքարին մէջ նետուած այլևս, անկարելի էր իրեն համար հետեւիլ ու է ուսումնասիրութեան և բազմաջան աշխատութեան: Ունի սուկայն գրած ուսումնասիրութիւններ ազգային խնդիրներու

և լեզուական հարցերու վրայ, սկսելով Մանգուսէն և Արեւ. Մանուկէն մինչև Արեւելք, ուր Արեւ. ստորագրութեամբ կը գրէր օրուան ազգային հարցերու վրայ, սրամիտ քննադատութիւններով համեմուած: Արեւելքի էջերուն մէջ առաջին անգամ Գուրգէն առաջարկած է Հիւանդանոցի ի նպաստ «փոխան ծաղկեփունջ»ին որ յետոյ այնքան կարեւոր հասոյթ մը ապահովեց նոյն հաստատութեան:

Առաջին տպագրեալ գործը 1872ին, վարադատեան ընկերութեան լսարանին մէջ խօսուած բանախօսութիւն մըն է, «Ճառ դպրոցաց» անունով փոքրիկ տետրակ մը. 1881ին հրատարակած է «Ուղեորութիւն յ'Աթէնս և ի Զմիւռին» գործը վարձատրուած Հելլէնական կառավարութենէն Ս. Փրկչի պատուանշանով: «Արուեստ տաղաչափութեան» (1895) և «Պատկեր Աշխարհիկ գրականութեան» կը լրացնեն իր աշխատասիրած գործերը:

Ասոնցմէ զատ իր անուան պատուարեր գործ մը պիտի մնայ «Ճաշակ Ոսկեղէն Դպրութեան» ամսականը (1886) զոր խմբագրեց աշխատակցութեամբ Գարազաշեանի ամբողջ 4 տարի և ուր կ'երեւին գիտական նիւթերու վրայ գրուածներ, ֆրանսերէնէ թարգմանուած ոտանաւորներ, և զրարարի ճաշակը արծարծելու ծառայող նիւթեր: Գուրգէն աշխարհաբարի կուսակիցներու գէմերկար ատեն հրապարակային վէճեր ու պայքարներ մղելէ յետոյ, իր այդ պարբերական թերթով կ'ուզէր ցոյց տալ, թէ գրաբարը միայն Աստուծոյ հետ խօսելու լեզու չէ, թէ այն՝ 20րդ դարու մէջ կրնայ միջոց ըլլալ նաև բացատրելու մեր միտքը, գիտական, արուեստական, գրական և ուրիշ ամէն ճիւղերու մէջ:

Թէ որքան յաջողեցաւ իր այս նպատակին մէջ

դիւրին չէ ըսել, միայն թէ գրականութեան այն ճիւղին մէջ ուր նիւթէն աւելի զգացումն է որ կշիռ ունի, Գուրգէնի գրածներն ու թարգմանածները գնահատուեցան անոնց կողմէ որոնք սէր ունէին հայ լեզուի և գրականութեան, բայց դժբաղդաբար ասոնց թիւը այնքան նուազ էր, որ ուր ուրեմն դադրեցաւ «Ճաշակ»ը, մանաւանդ Գարազաշի այլևս աշխատելու անկարող վիճակի մը մատնուելուն հետեւանքով:

Գուրգէնի աշխարհաբար գրականութիւնն ալ գրաբարին նման, աւելի քերականական ճշգրտութիւն ունէր քան աւելորդ դարդ. ինք՝ նոյն իսկ դասախօսութեան մէջ հակառակօրդ էր աւելորդաբանութեան. իր շարադրութեան նիւթերն ալ կարճ և կոկիկ էին իր ոճին ու արտաքին երևոյթին նման: Իր աշակերտներէն շատերը իւրացուցած են այսօր իրենց վարպետին այդ ուղղութիւնը, բացի անոնցմէ որոնց գրական հակումը մղեց զիրենք առաջ և առիթ տուաւ չինելու գրական համբաւ մը, մշակուած ու պատրաստուած վարժարանէն դուրս անձնական ջանքերով ու ինքնայատուկ միջոցներով:

Յաւալի է որ Գուրգէն չունեցաւ Մխիթարեանի մը կամ Գարազաշի մը նիւթական լայն միջոցները որպէս զի ներկայ և ապագայ սերունդը օգտուէր ոսկեդարու մասին այնպիսի ուսումնասիրութիւններէ, զորս իրմէ զատ ոչ ոք պիտի կրնար ընել ապահովաբար:

ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔԸ

Յ. Գուրգէն՝ 17 տարեկան հասակէն ազգին նուիրուած էր արդէն: Իր վարած ուսուցչական և տեսչական պաշտօնները ազգային ծառայութիւններ էին կարեւոր չափով մը, բայց հանրային ծառայութեան կոչ-

ուեցաւ 30 տարին լրացնելէ յետոյ, 1881ին Ուսումնական Խորհրդոյ մէջ, անդամակից ունենալով հրեն Պերպէրեանի և Չերազի նման կարող ուսուցիչներ ու զրագէտներ: Երկու տարի յետոյ 1883ին ընտրուեցաւ երեսփոխան Գումբարուէն, ու ժամանակ մը յետոյ երեսփոխանական դադարման առթիւ Գաւրուէնէ — Առնալուաքէօյ — Պէպէք միացեալ թաղէն ու պահեց երեսփոխանական պաշտօնը մինչև 1896 երբ Օրմանեան Ս. ընտրուեցաւ պատրիարք: Գուրգէն անկէ վերջն ալ կը պահէր իր երկափոխանի հանգամանքը ու համիտուական շրջանի մէջ պաշտօնական ընդունելութիւններու առթիւ կը խօսէր պատրիարքարանի մէջ յանուն Մայր Դիւանի, պահելով գոնէ ձեւականին մէջ Ազգ. Ժողովի հեղինակութիւնը և դոյութիւնը: Սակայն Ազգային կեանքը հետզհետէ սկսած էր դադրիլ ու այլևս խօսելու նիւթ չէր մնացած բացի կայսերական մտղթանքներէ: Գուրգէն ճիշդ այս պարագային մէջ էր որ դադրեցուց իր տարեկան ճառերը այն թուականին երբ այլևս «լռելը ոսկի էր» իրապէս:

Գուրգէն այս միջոցին, այսինքն մինչև 1908 կը պահէր Ուսումն. Խորհրդոյ անդամակցութիւնը, և փորձառութեամբն ու ջանքերովը շարունակեց իր օգտակարութիւնը կրթական դործին մէջ, որ ազգին միակ զբաղելիք դործն էր այլևս: Պահ մը ատենապետեց նաև նոյն Խորհուրդին Տօքթ. Թորգոմեանի և հանգուցեալ Աճէմեան պէյի հրաժարումէն յետոյ:

Գուրգէնի ազգ. կեանքը իր ուսուցչական և տեսչական պաշտօններուն չափ գնահատելի է: Ինք հոս ալ կ'երեւէր իրրեւ գաղափարի ու սկզբունքի մարդը, որ գլուխ չձուեց ազգեցութեան և զիրքի առջև ու մնաց իր համոզումներուն մէջ անդրդուելի ու իրր գաղափար-

ՉԵԿՈՅՑ

Յանձնաժողովի վերջին կարգադրութեան համաձայն որոշուած է Յ. ԳՈՒՐԳԷՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆ հանգէսը կատարել Յոբելեարի անուան տօնին, 15/28 Դեկտեմբեր 1913 Կիրակի օր: Հետեւաբար կը խնդրուի որ նուէրները փութացուին:

ներուն մէջ հաստատ: Ինչ որ իր տեսութեամբ օգտակար էր ազգին համար, այն իր համոզումն էր այլ ևս ու փոքր շեղում մը անկարելի էր:

Գէորգ Դ.ի մահէն ու Ներսէս Վարժապետեանի ընտրութենէն յետոյ, կաթողիկոսական խնդիրը ազգին հրատապ հարցերէն մէկը դարձած էր 1885ին: Հանգուցեալ Մելքիսեդեկ Ս.ի ազգովին ընտրութենէն յետոյ Չարը վաւերացուցած էր զանտիտա Մակար Ս.ը: Հայ Ազգին ու եկեղեցւոյն պատմութեան համար անօրինակ էր այս դէպքը, որովհետեւ ազգը իր քուէից առաւելութեամբ պէտք է ընտրէր իր հայրապետը, որ այս անգամ Մելքիսեդեկ սրբազանն էր, ընդդէմ Մակար Ս.ի որ հակառակ իր անձնական բարեմասնութիւններուն, ունէր միայն միաբանութեան քուէն: Ազգ. ժողովը այս անակնկալին առթիւ վըրջովուած էր. երեսփոխաններու մէկ մասը, կուսակից էր մերժելու և չճանչնալու Մակարի կաթողիկոսութիւնը, իսկ միւս մասը՝ Պօլսեանիայի տրամադրութեամբ կաթողիկոս ընտրուելէ յետոյ անիմաստ կը գտնէր չընդունիլ Չարին վէթօյի իրաւունքը որ կը բղխէր նոյն Պօլսեանիայէ: Երկու խումբն ալ իր իրաւունքը ունէր: Այս վերջիններուն մէջ կը գտնուէին Նարպէյ, Նուրեան, Նորատունկեան, Սիմօն պէյ, Ունճեան, Կիւլպէնկեան, Լայլն, այսինքն ազգին մէջ դիրք և անուն ունեցողները, որոնք չա՛հ մը չէին գտնէր ազգովին այս ցոյցը ընելու Ռուս կառավարութեան դէմ, որուն հովանիին տակ մեղմէ աւելի խաղաղ կ'ապրէին ու կը զարգանային $1\frac{1}{2}$ միլիոն Հայեր:

Փոքրամասնութիւնը՝ որուն գլխաւոր անդամներն էին Իզմիրլեան, Փափազեան, Քրիստոստուր, Պէրպէրեան, Մեզպուրեան, Դուրգէն, Լայլն Ազգին և եկեղե-

ցիին արժանապատուութիւնը գերադաս կը համարէին ո՛ր և է նիւթական նկատումէ ու կը մերժէին ճանչնալ ճարընտիրը:

Գուրգէն իր վարժարանին շահերը վտանգելով և խախտելով շատերու հետ իր ունեցած անձնական յարաբերութիւնները, փոքրամասնութեան տեղեկաբերը եղաւ, ու իր խօսելու դիւրութեամբ կարեւոր բանախօսութիւններ ըրած է այս կարեւոր հարցին շուրջ: Թէ՛ այդ և թէ՛ զանազան նիւթերու մասին Ազգ. ժողովոյ մէջ իր խօսածները կը մնան աստիճանաբարութեանց մէջ:

Գուրգէն երկար տարիներ վարեց Ազգ. ժողովի Ա. Ատենադպրութիւնը, և ազգային օրէնքներու իր քաջ հմտութեամբ Մայր Դիւանը իրաւամբ մնաց իր բարձրութեան և կարեւորութեան վրայ:

*
* *

Երբ Հայկական կրթարանի, Կեդրոնական վարժարանի ու Էստեռն վարժարանի նախկին սաներն ու սանուհիները և անոնք որ մասնաւոր դասախօսութեամբ աշակերտած են Յ. Գուրգէնի կուգան կատարելու յոբերանքը ազգային վազեմի փաստակաւորի մը, սէտք կը դգանք հանրութեան ներկայացնել յոբերակը հետեւեալ գծերուն մէջ. —

Ա. — Իրրե ուսուցիչ որ քառասուն տարիի մօտ ծառայեց Ազգին սերունդներ պատրաստելով, ազգային ոգւով և հայկական դաստիարակութեամբ:

Բ. — Իրրե հիմնադիր վարժարանի մը, զոր վարեց իր սեպական միջոցներով միայն 15 տարի անընդհատ, նուիրելով Ազգին ընթացաւարտներ, որոնց ամէնքն ալ իրենց կարգին ծառայեցին Հայ ազգին և ընկերութեան:

Գ. — Իրրե ազգային գործիչ մը, որ անքննադատելի կեանք մը ունեցաւ իրրե ժողովական:

Դ. — Իրրե միակ ուսուցչապետ զրաբարի, որուն բովանդակ ներքութիւնները իւրացուցած և աշխատած է անկորուստ պահել ոսկեգորու հայերէնը, դարերու ընթացքին մէջ հայութեան մաքին ու սրաին խօսող մեր նախնեաց լեզուն, որ միանգամայն ամբողջ աշխարհի մէջ ցրուեալ հայութեան միութեան կապը եղած է:

Ե. — Իրրե հայ մը որ թէ իր վարժարանը և թէ իր ազգային պաշտօնավարութիւնը անձնական շահագործութեան միջոց չընծայեց. իր աշխատութեամբ միայն ապրեցաւ, ազգին ծառայեց առանց բեռ ըլլալու անոր վրայ նոյն իսկ իր հիւանդութեան և անձկութեան դժբաղդ օրերուն մէջ:

Կ'արժէ ուրեմն որ ամէն հայ բերէ իր մասնակցութեան բաժինը՝ վարձատրելու և սիրովելու համար վատակաւոր յոբերակը, որ իր հիւանդագին վիճակին և կեանքի վերջալոյսին մէջ՝ գնահատութիւն մը միայն կը սպասէ Ազգէն, որուն ծառայեց և որուն համար ապրեցաւ անկեղծօրէն:

Ա. ՄՈՒՊԱՀԵԱՃՅԱՆ

ՆՄՈՅՇՆԵՐ ԳՈՒՐԳԷՆԻ ԳՐԱԲԱՐԱԳԻՏՈՒԹԵՆԷՆ

ԵՒ

Գ Ն Ա Հ Ա Տ Ա Կ Ա Ն

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԵՐԱՆԿԱՅԻՇԱՏԱԿ ՀԱՅՐԱՊԵՏ

ՎԵՀ. Տ. Տ. ՄԱՏԹԷՈՍ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

Մեծանուն յորեկարին զբարբարազիտութենէն նմոյշներ տալու համար, անոր բաղմամբիւ հրատարակութիւններէն կը ներկայացնենք հետեւեալ երկու ոտանաւոր թարգմանութիւնները,

ՆԱԶՈՎՐԵՑԻՆ ԵՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԵՐ

որոնք կը կրեն զրոշմը Ոսկեղարու Հայերէնին մասին իր ունեցած խոր հմտութեան, և որոնց առաջինը, կը գրէ Թէոդիկ, իր 1911ի Տարեցոյցին մէջ, «Ա. Զօպանեան ժամանակին կարդացած ըրաշտի հրաժարած և օտար լեզուէ հրաշակներէն աշխարհաբարի վերածելի, տեսած ըրաշտի անոնց վսեմացումը գրոց լեզուով միայն:»

Կը հրատարակենք նոյնպէս այն գնահատականը զոր երջանկայիշատակ Իլմիրեան Կաթողիկոս ուղղած է յարգելի յորեկարին, Նազովրեցիին ընթերցման տպաւորութեան տակ:

ՆԱԶՈՎՐԵՑԻՆ

Յորժամ զգաց Նազովրեցիին, ձեռքի խաչի բնեւեայ, Զօրհաւ իւր մօտալոյս եւ ճաշակեաց ըրեղին, Լի անձկութեամբ քարձ զաղաղակ ի խոշ ի բուխ արեւս ի վեր, Եւ մարմին ճորտ ի փրսն ողորեցաւ համակ ի ցուր:

Այլ ի համր երկնէ անիս վասանըջան բլրակին Ոյ ոք ուսեմ քանդի լրաւ ըզցաւագիւն զայն աղաղակ. Եւ զի յետին հեծեծումըն տայր կրծից ճորտ ունուր, Մարդն անոյս խոնարհեցոյց հոսկ ըզմակաս իւր յարագան:

Որ յառաւ անդ անողորմս անկանկիր յարեւ, Ըզողողանի հարեւալ սասիկ եւ անաբէկ առաւել յոյժ, Ո՛վ կենդանիդ բարութիւն, քան զայիւրասըն զերկոսին, Որ յածեալ ինչ զմըտաւ՝ եւ խորայիւն քեզ աղբեր:

Զինչ լայիւր, մեծդ հոգի, ի տառապանքս քո անբաւ: Ոյ զմարմին քո ապախն հիւծեալ մաշեալ ի խաչին, Ոյ զմանկութիւն եւ ոչ ըզսեւ, ոյ զզօրութիւն քո եւ զհամնաւ, Ոյ եւ զդարուն պետութիւն ի ձեռանէ քո մեծ հանեալ:

Ո՛վ: Զայն մի խօսեւ ի տեսչեան քո մ առ քեզ, ո՛վ զոն, Զայն համօրէն աշխարհի, ո՛վ անաւանն ուրացութեան, Բարբառեւ քեզ ի յուր. Էջ ի վերին կախաղանդ, Խաչեալդ զըժգոյն, դու ոչ ուրեմ եւ ոչ երբեք հիւր Աստուած:

Ոյ եղեր հաց երկնաւոր եւ ոչ քրնաւ ջուր կենդանի. Հովի՛ւ դու ապիկար, ըզրո՞ւմ քո վա՛ղ բարձաք ի մեզ. Ի սիրջս մեր ցամաքաւ, անանց ուրոյ յիշատակի, Աստուածդ անդրեւ եղեր մարդ լոյ, եւ մոռացօմ եղին մարդոյն:

Ո՛վ դի, կախեալ զգրիւնով մերովքի ի քան զարուց հեռ, Պարս ք մեանել քեզ հոսկ անդրեւ ի զերեզման քո յունայն. Տըրմութիւն քո եւ արիւն յինին խաչեան մեզ խընդոյց. Արդ արի ազգ մարդեան ըզգայ տաղտոյ յարատեւոյ:

Զայս ասեին քեզ առաքիլ ի վերացոյն ժամու քո մանդ, Արձագանգ հանդերձեաց, յանդընդհան խորոց եղեալ.

Բայց գիտակ եւ դու այսօր զի՛նչ թրջնամանքն այն արժեքն :
Ի շրթանց քոց ոչ երբեք, որդիդ հիւսան, հաներ քան սուս :

Ոչ քնաւ դու սրտեցիք . եկեղեցւոյ խաւ եւ փառաց ,
Ով Փրկիչ , սուգանել մարք ե յայիս ջուրց հողմակոծեալս .
Կարե մարդ ըզյիշասակ քո մոռանալ աներկիւղ ,
Որպէս զանիւն ինչ անկեաց զոր քան հոսել յորից հողմոց :

Դու կարեւ յաւերակս անդ սրտոց մայր-եկեղեցիաց ,
Կապուսացեալ եւ պսակ ծաղիկեայ ի ճակատու , շնել քեզեն
Եւ ճեսանել ըզյարձակութեան անաւորից խուժանին ,
Եւ ըզյիշես աստուածութեան քոյ անարգել նոցա ծաղու :

Ձի արդ քաղմիս դու փառոք առ հաւասարս քո առաջինս ,
Ընդ խարսեայ վարսիք հերաց , ի կապուսակ եւ սուրք երկնիդ ,
Մայրն հողիք երամովին . խորհրդական աղաւնեաց պիս ,
Առ ի ծծել զլիք ցօղոյ յաստուածեղեն քոյոց շրթանց :

Եւ որպէս անդ ի սկզ աւուրքս ճոխութեան Հոռվայեցոց ,
Նո՛յն եւ այժմ , յանկածութեան կոյր եւ անասաւ իմըն դարու ,
Ոչ ուրեք յիցիս սրտեայ , ցոյլալի եւ ազգ մեր մարդկան .
Յարաստուս հարեայ լացցի աստեւ առ մեւք եւ յախեանս :

ԼԷՐՈՒՆԻ ՏԵԼԵԼ

ԱԵՏԱՐԱՆ

Յայնժամ Յիսուս շուրջ գայր միայն ընդ Պետրոսի առ եղբր
Ծովակին , մերձ ի տեղին յայն որ կոչեւ Գեմնեաւերք ,
Ի ժամու յորում շողայր պաշտառ արեւ միջօրեի .
Եւ տեսին , առ դրան խրդի միոյ ճառապանաց ,
Կին մի այրի ճըկնորսի՝ զի երկայն քոյս արկեայ սրգոյ
Նըստիք ի սեանս անդ սրբարկել ծանրաբախիծ զորմութեամբ .
Բուռն արարեայ արաստուաց որ քանային զայլս նորա ,
Առ որորեղ զիւր մանկիկն եւ յաղեկաս խոր պարապել :
Ի նմանե սակաւ հետի , ծածկեայ յետոյ խիս քղնեաց ,
Տէ՛ր եւ ընկեր նորա կային առ ի դիտել զաղագողի :

Եւ անա ծեր ուն հիւնօրեայ , կրկեայ ի դուրս գերեզմանի ,
Այր մօտացիկ՝ որ եւ քարանձաւ կրորեք ի գոյիս աման գեղուն ,
Անցեայ ընդ այն ճաւապարհ՝ ասե զըկնըն ձեռագործ .
Ո՛վ կին , յանձն ե ինձ քանել զամանքս զայս յի կարաւր
Առ ուն այր որ քրեակե ի մօտաւոր շինի անդ :
Բայց տեսանես քե եմ անգոր եւ ընդ քեռաւք ամաց ընկնեայ .
Գիւղն ի քացեայ ե դիտ աստի ոյինչ նըստ ինչ գայրս հազար ,
Եւ զգամ ինչ զի ոչ յիցի ինձ հաւասանել յամբով գործոյս ,
Ոյր վասն ընդ իս արկեայ ե սալ հաստցանել դանգ մի ի վարձ :
Յո՛նն եկաց կինն առժամայն , առանց ընդ քան ինչ անգոր ,
Ոչ վարանեայ քոյոյն ի քաց զիւր աղեկասն յոր մանեք վուր ,
Եւ զորոցն ոգորակապ յորում մանկիկըն քանկայր ճիւ .
Եւ զամանն առեայ զկարին զընայր ընդ առնըն եղիւրդոյ :
Ասե Պետրոս . «Արդարեւ պարս ե ձեռքնու յինչ այրոց ,
Տէ՛ր . քայց քուին իմ անպատեւ զոր ինչ արարն այժմիկ այս կին .
Ձի յնայ երող զմանուկ իւր զըստընիւց , եւս եւ գերդ ,
Առ օգնել առն անձանքի որ ի դիպաց ել ընդ առաջ :
Ապախն մարք եր քանեղ շուրջ ըզտեղեալս զոմն անցաւոր ,
Յօժա՛ր իմն ի քանեայ զաման մոռկիկն ճառապելոյ :
Բայց Յիսուս պատասխանի եւ ցըՊետրոս . «Ամեն ասեմ ,
Երբ աղիւս ոք զըքայցի յայն ոք աղիւս հիմադոյն ,
Հայր իմ ըզգամք նորա եկեայ շին եւս ըղնա կամի առնել .
Բարեւ արար կինդ այդ յոյժ , զի յարուցեայ զընաց անդին :»
Ձայս ասացեայ մայրն յառաջ Տէ՛ր եւ նըստեայ ի ճախին
Վերայ հընդ , անդ առաջի անշուք ճընկան լիւտրին ,
Աստուածեղեն ձեռք իւրով մանե սակաւ մի զաղ՝կասն ,
Եւ որորեղ միանգամայն զորոց մանկանըն զայրոյ .
Յո՛նն կացեայ ապա նըսն յայ Պետրոսի , եւ զնան տեսի :
Եւ եղեւ յորժամ ի տուն դարձաւ անդրեւ կինն այրի ,
Որում եցոյցն Աստուած ինկնին ըզքարութեան խորոյ գնանդիս ,
Ետեւ զի ոք քարեկիր , — քեպիս զիսեք ոչ քե ո՛վ ոք , —
Ձարեկասն եր մանեայ եւ հանգոյցեայ զմանկիկն ի խաւ :

Հան ի Հայ
Յ. ԳՈՐԻՔԵՆ

ՅԻՐԱՆՍԻԱ ԳՕԳԷ

ԿԱԹՈՒՂՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱՇՆԻ

Ի 20ն Յուլիսի 1910 ամի

Մեծայարդ

Յակոբ Գուրգեն Էֆենճի

Ի Միջագիւղ, Կ. Պոլսոյ

Ընկալաք հանուրեալք զբարգմանութիւն «Նագովրեցիւն» ֆերբուածի ի չափս հայկականս ընդ համառոտագիծ գրութեան Ձերում:

Ուրախ եմք յոյժ զի դեռ եւս ունիք ի Ձեզ գնախկին խանդ եւ զաւիւն, որով քարգմանական գրութեալքք ի յոյս ածեք զգողորիկ նւնոյշս ի զանձարանէ մերս հայկական ոսկեղինիկ բարբառոյ:

Օրհնելով զբարգմանեղուն կեանս Ձեր մաղթեմք վասն Ձեր անս ձիզս եւ փաշտողջս առ ի ընդ երկար վայելել զարդիւնս կրական եւ գրական վաստակոց Ձերոց:

Ողջունիս հայրական սիրոյ

Աղօթանուէր

ՄԱՏԹԷՈՍ Բ. ԿԹՂԿՍ. ԱՄՆ. ՀԱՅՈՑ

Հասցէ՝

Շնորհաւորականներ , ուղերձ , հեռագիր դր-
կել՝ Յանձնաժողովի Ասենապէս Տօք. Վահրամ ԷՖ.
Թորգոմեանի հասցեով , Կ. Պոլիս , Բերա , Թագ-
սիմ **փողոց** **քիւ 23** :

Իսկ դրամական եւ այլ առաքումներ ուղար-
կել Յանձնաժողովի Գանձապէս Սարգիս ԷՖ. Քը-
նանեանի, Օսմ. Նոր Նամակասան դիմաց, Քընա-
նեան Խան , Կ. Պոլիս :

Ծանօթ. — Յորելեանական հանդէսին օրը եւ տեղը պիտի
ծանուցուի մասնաւոր յայտարարութեամբ :

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0211646

47. 325